

שיעורי שלמה

שיעורי הרב: <http://shlomo-aviner.net> *****

פרשת ויגש - שבעים נפש - המציאות הרוחנית השלמה בבנין ישראל

סתירה לגבי מספר בני יעקב היורדים מצרימה

כידוע שבעים נפש ירדו למצרים. רשימה מפורטת מופיעה בפרשתנו: "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה... כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים" (70) (מו ח- כז). תמוהה הסתירה בין פסוקים כו וכו. בפס' כו נאמר: "כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב כל נפש ששים ושש" (66). ואילו בסוף פסוק כז נאמר: "כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים" (70). בתחילת פסוק כז, יש תרוץ מסוים: "ובני יוסף אשר ילד לו במצרים נפש שניים" (2). אם כן יש להוסיף את יוסף ושני בניו. ואז מגיעים לששים ותשע (69). אבל עדין לא ברור כיצד נאמר בסוף הפסוק שבעים (70)? גם בספר שמות א ה: "ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש" (70). וכן בספר דברים (י כב): "בשבעים נפש (70) ירדו אבותיך מצרימה ועתה שמך ד' אלוקיך ככוכבי השמים הרוב".

כאשר נבדוק את רשימה זו נראה שמפורטים בה בני לאה וצאצאיהם והסיכום: "אלה בני לאה ואת דינה בתו כל נפש בניו ובנותיו שלושים ושלש" (33). (אגב, מעניין שבני לאה הם מחצית מהבנים). אך אם נבדוק נמצא רק שלושים ושנים (32). אם כן האחד שחסר לשבעים הוא כנראה בבני לאה. ולשון רש"י לפס' טו: שלושים ושלש – ובפרטן אי אתה מוצא אלא ל"ב". בתמיהה.

תירוץ ראשון- חשבונות התורה "מעוגלים"

הרא"ש (פסחים י, מ) כותב שהמקרא מעגל מספרים. באמת היו רק ששים ותשע (69), והמקרא עיגל לשבעים (70). וכן כותב הרד"ק (שופטים ט ה). דיברה תורה כלשון בני אדם, ובני אדם מעגלים. גם מידות הים אשר היה בבית המקדש מעוגלות. הקפו שלושים אמה וקוטרו עשר אמות (מ"א ז כג). זה חישוב בלתי אפשרי, כי היחס צריך להיות 3.14. אלא - עיגלו.

יש להוסיף עוד, המידות של התורה הן מידות אנושיות. כזית, טפח, אמה ... כגודל דברים טבעיים, שוודאי אינם נמדדים בדיוק. אלא דברה תורה כלשון בני אדם. דבר זה נקרא בגמרא: "אי אפשר לצמצם" (גיטין עח.), (אי אפשר לכווין במדויק).

רבי אברהם בן עזרא מקשה על התרוץ הזה: "יש אומר, כי מספר שבעים (70) בעבור שהוא סך חשבון [=מעוגל], כי ששים ותשע ה' (69). וזה המפרש טעה, בעבור שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש (33) והם שלשים ושתיים (32)" (מו כג). כלומר חסרון האחד נמצא בצאצאי לאה, שבאו למצרים לפי פרוט השמות- שלושים ושניים (32), והתורה כותבת שהם-שלושים ושלושה (33), ואין זה מספר עגול. התירוץ הזה נכון לגבי הרבה סוגיות בגמרא, אך לא פה.

יתר על כן, התורה עצמה מסכמת כל הבאים ששים וששה (66). ובפסוק הבא נוספו שלושה (3), יוסף ושני בניו ונזכר הסכום- שבעים (70) כנ"ל. דבר זה לא יכול להיות. אם רצתה התורה לעגל, מדוע נכתבה כל ספירת המשנה? משמע שספירת המשנה חשובה כשלעצמה.

תירוץ שני- יוכבד היא המשלימה לשבעים

רש"י מפרש שהנפש השבעים היא יוכבד: "אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר, שנאמר: "אשר ילדה אותה ללוי במצרים" (במד' כו נט). לידתה במצרים ואין הורתה במצרים" (מו טו. ע"פ סוטה יב.). לכאורה, די היה לומר: יוכבד בת לוי. או: יוכבד אשר ילדה אותה ללוי. מדוע כתוב: "אשר ילדה אותה ללוי במצרים"? כדי להדגיש שרק נולדה במצרים, אבל ההריון היה בארץ כנען. לכן היא אמנם ברשימה ובו זמנית גם איננה ברשימה. אם נספור את היורדים- הרי נמנים ששים ותשעה (69) כי היא טרם נולדה. אם נספור את המגיעים- הרי נמנים שבעים (70) כי בכניסה נולדה.

אם כן, בפסוק כו: "כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב כל נפש ששים ושש (66)". במילה "הבאה", הטעם על האות א, כלומר מדובר באה בהווה. הולכים למצרים ששים ושישה (66), כי יוכבד טרם נולדה. לעומת זאת בפסוק כז: "כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה- שבעים (70)". המילה "הבאה" כאן, מוטעמת האות ב, כלומר מדובר בעבר, אחר הגיעם למצרים, אחר הולדת יוכבד. יחד עם "ובני יוסף אשר יולד לו במצרים נפש שנים" (2+1). כלומר בצרוף יוסף ובניו שכבר היו במצרים, אנו מגיעים לשבעים (ע"פ רש"י פס' כו).

על כך נשאלות כמה שאלות:

1. מדוע נכתב שלושים ושלושה אם היו שלושים ושניים והדברים מתיישבים רק ברש"י?

מדוע לא נאמר ישירות "ויוכבד"?

2. מה החשיבות למקום בו נולדה?
3. מדוע לא נכתב בפשטות שיוכבד היא אחותם?
4. מהו עניין 'בין החומות'?
5. מדוע הפרט הזה מוכמן?

ראב"ע (ברא' מו כג) חולק על הפרוש הזה של רש"י.

לפי הפרוש של רש"י יוצאת עובדה לא סבירה. אם יוכבד נולדה בין החומות, יוצא שהיתה בת מאה שלושים שנה כשילדה את משה רבנו. הרי היינו בגלות במצרים מאתיים ועשר שנים (רש"י שמ' יב מ). משה רבנו היה בן שמונים כשיצאנו ממצרים (שמ' ז ז). אם כן, הוא נולד מאה ושלושים שנה אחרי הגיענו למצרים. אם כן, יוכבד היתה בת מאה שלושים שנה כשילדה אותו.

מקשה הראב"ע: אם זה כך, איך יכול להיות שנס גדול כל כך לא נזכר בתורה. התורה מספרת איזה נס גדול היה זה כששרה אמנו ילדה בגיל 90 (ברא' יז ז). (ברא' כא ו-ז). ופה התורה לא מתייחסת לגילה של יוכבד למרות שלכאורה הנס גדול הרבה יותר. ומקשה עוד יותר מלשון הפיוט (לשמחת תורה) בו נאמרות המלים: "יוכבד אמי אחרי התנחמי", כלומר שכשמת משה רבנו, היא היתה עדין בחיים. משה נפטר בן מאה עשרים שנה (דב' לד ז). כלומר שכשמשה נפטר היא היתה בת מאתיים חמישים שנה, והמשיכה לחיות אחריו! מדוע לא נזכר נס זה? זה מגלה שכוונת חז"ל בסיפור על יוכבד שנולדה בין החומות אינה כפשוטה. זהו רעיון פנימי שמתבטא בסיפור, שהוא משל כדרך של אגדות חז"ל. אבל אין לראות בזה סיפור היסטורי, שאז נולדה יוכבד. לכן אין זה פתרון לנפש השבעים שנעלמת מאיתנו.

הרמב"ן מתרץ את רש"י.

יש הבחנה בין נס גלוי ונס נסתר. נס גלוי מפורש בתורה, נס נסתר אינו מפורש. פקידת שרה אמנו בגיל תשעים זהו נס גלוי. ענין לידת משה הוא נס נסתר. וישנם גם נסים נסתרים שאם רק נפקח עינינו- נראהם. הרמב"ן מדבר על כך הרבה (ברא' יז א. לד יג. מו טו. שמ' ו ב. יג טז. ויק' יח כט. כו יא. פירוש לאיוב הקדמה עמ' יח-יט. דרשת "תורת ה' תמימה" עמ' קנב-קנה. דרשה על דברי קהלת עמ' קצב (מהד' הרב שעוועל). ועוד). הכל זה נס נסתר. כל הטבע הוא נס נסתר; הביולוגיה, הפיסיולוגיה ..., הכל! לכן לא חייבים להזכיר כל נס. (ע' סידור עולת ראייה ברכת הגומל. הברכה הזו עניינה להשריש בנו שגם נס נסתר הוא נס). אמנם עדיין לא תורצו חלק מהשאלות. נדון בזה בהמשך.

תירוץ שלישי- יעקב אבינו הוא השבעים

ראב"ע שדוחה את תירוץ של רש"י, מציע תירוץ אחר: יעקב אבינו הוא הנפש השבעים. לכן בפסוק ח נאמר: "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה: יעקב ובניו..." מיעקב התחלת המנין. הוא שורש הכל.

ואם ייקשה לך הכתוב בהתחלת ס' שמות "ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש" (א ה)

והרי יעקב אינו יצא ירך עצמו? מסביר הראב"ע "כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב", וכיוון שהרוב הם יוצאי ירכו, אפשר לכלול בזה גם אותו. "כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים". והביא לזה כמה ראיות. ולדוגמא: "כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים (ברא' מו כז), ומנשה ואפרים לא באו אל מצרים, כי שם היו ושם נולדו". אם כן, זה הפתרון לראב"ע.

ועל כך יש לנו קושיא: הרי הנפש החסרה נמצאת כבר במניית בני לאה?! "אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו כל נפש בניו ובנותיו שלושים ושלוש". והרי לפי החשבון יש רק שלושים ושניים?! אי אפשר לומר שבני לאה כוללים את יעקב!

תירוץ רביעי- הקב"ה הוא ההשלמה לשבעים נפש

תרוץ אחר נמצא במדרשים: (ילק"ש בר' מו ד (רמז קנב) פדר"א לט) - הקב"ה משלים המנין. כתוב (מו ד): "אנכי ארד עמך מצרימה". "הקדוש ברוך הוא נכנס עמהם במנין ועלו למספר שבעים". כפי שנאמר: "שבכל מקום שגלו - שכונה עמהן" (מגילה כט.).

ועדין קשה מה לגבי לאה שכתוב שבניה שלושים ושלושה, ולמעשה יש רק שלושים ושניים? רבש"ע שייך דווקא ללאה? אדרבא, רחל היא השכינה (ע' לדוגמא קדושת לוי ויצא ע"פ הזוה"ק ג קפז). יוצא שאם כבר, היה מתאים שהקב"ה "יימנה" עם בני רחל.

זה שהשכינה היתה עמנו זה וודאי. אלא זה משל. קוראים לזה דרש. כלומר, זה דבר אמיתי אך האחיה בפסוק אינה לפי פשוטו של מקרא. לומר שהקב"ה גלה עמנו אינו פשוט הכתובים, אלא דרש. אבל הרעיון ודאי אמת. אחרת איך היינו מחזיקים מעמד?

וכן גם אם נאמר שהנפש השבעים היא יעקב אבינו, אין זה פשוט, אלא משל, זהו פרוש עמוק. שבעים הנפש כולם הם יעקב אבינו. הבנים הם התפצלות, ניצוצות של יעקב אבינו. לא כמו ישמעאל ועשו שנדחו החוצה. אצל יעקב אבינו כל בניו, נכדיו וארבעת ניניו- כולם הם יעקב אבינו. כל ישראל כלולים בשבעים הנפש. יעקב הוא כל השבעים נפש, וכל השבעים נפש הם יעקב אבינו. זה דבר מופלא.

לכן, גם אם נתעקש לומר שפרוש זה הוא משל ואינו כפשוטו, לומר שד' ירד- זה משל עצום!

חשיבות המספר שבעים

לכל הדעות על העיקרון שהיו שבעים נפש אין חולק. יש שלושה פסוקים שאומרים כן. רק צריך להבין איך זה מסתדר עם כל המניינים. וכן מה החשיבות הגדולה לכך שאנו דוקא שבעים?

תשובה: הפסוק אומר: "יצב גבולות עמים למספר בני ישראל" (דב' לב ח). ובתרגום יונתן: "אקים תחומי אומיא כסכום מניין שובעין נפשטנא דישראל דנחתו למצרים", כלומר, אקים שבעים עמים כנגד שבעים נפש שירדו למצרים. הגר"א (באור הגר"א לתקו"ז. דברי אליהו פנחס) מסביר שמהם שלושים וחמישה עמים דומים ונוטים לעשו, ושלושים וחמישה דומים ונוטים לישמעאל.

כלומר יש הקבלה בין מספר היורדים מצריימה למספר העמים. עם ישראל הוא לב האנושות (כזרי ב מד, זוה"ק ג רכא:). הוא מוח האנושות (זוה"ק ב קח:). הוא "ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות יט ו). עליו נאמר: "ונברכו בך כל משפחות האדמה" (ברא' יב ג) ולכן עם ישראל כולל את כל שבעים האומות. כל אחת משבעים האומות מתייחסת לאחד משבעים הנפש. לשון אחר: כל יהודי הוא עם אחד. וכן כתב רבינו הרב צבי יהודה זצ"ל: "כל יהודי הוא עם שלם" (לנת"י).

וכן מוסבר באורות (אורות ישראל ה א) כדי לאחד את העמים צריך עם מרכזי. עם ישראל הוא לב העמים. ארץ ישראל היא לב כל הארצות. התורה - מרכז כל הדתות. ולכן חייב להיות שאנחנו שבעים.

למה דווקא שבעים? כי העולם נברא בעשרה מאמרות (אבות ה א). יש עשרה מימדים למציאות. עשרת הדברות (שמ' לד כח). "כי אראה שמך מעשה אצבעותיך" (תהי' ח ד). עשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש (אבות ה ה), עשרה קבים ירדו לעולם (קיד' מט:). עשרה קבים יופי ירדו לעולם (שמ). עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו (אבות ה ג). ועוד הרבה דברים הקשורים למספר עשרה.

אבל יש גם חלוקה בתוך העשרה. ג ראשונות, ז תחתונות. בתפילה שאומרים אחרי ספירת העומר נזכרו רק שבע מידות מחדש ועד מלכות. והם מתחלקות על פני ארבעים ותשעה ימים. ארבעים ותשעה הם שבע כפול שבע. כל אחת מהמידות מכילה בתוכה פן מסוים של כל השבע, סה"כ ארבעים ותשעה פנים. בכל יום מתגלה פן אחר, לכן סה"כ ארבעים ותשעה ימים. אבל באמת יש עוד שלוש מידות למעלה מהשבע: חכמה בינה ודעת. ואם נפרט את אפשרויות ההכלה השונות: חכמה שבחסד, בינה שבחסד, דעת שבחסד, וכו', נקבל עשר שהן שבע, שבע שהן עשר. עשר פעמים שבע הם שבעים. כלומר המציאות הרוחנית השלמה היא שבעים. וככה מחולקים העמים.

גם אם אנו רואים שיש לכאורה יותר משבעים אומות אלו הרכבות. כמו עם ישראל שאנו סה"כ ששים ריבוא נשמות אך ישנן הרכבות, התפצלויות, ניצוצות מאותו שורש.

יוכבד - החיבור בין ארץ כנען לארץ מצרים

אם כן, חזרנו למה שרש"י אומר על יוכבד. הרי ברור שרש"י ידע את כל הפרושים שמנינו, אך הוא הולך לפי פשוטו של מקרא.

כשהגמרא ב"ב קכג. דנה בסתירה בחשבון הזה (ששים ותשע או שבעים) היא אומרת: עניין יוכבד שנולדה במצרים זו מרגלית טובה (שם עמ' ב). זה שהיא נולדה בין החומות זהו דבר מופלא. למה? מה מיוחד בזה? מה מופלא בזה? מסביר המהר"ל בחידושי אגדות (ב"ב שם) האם נולדנו במצרים, או לא במצרים? אם נאמר שנולדנו במצרים אז אנחנו בטלים במצרים. אם נאמר שנולדנו לפני כן אז אין לנו קשר למצרים. והרי עניין עמוק הוא שאנו זקוקים לקשר הזה לצמיחתנו. יש צדדים מסויימים שדווקא הלידה במצרים, הצמיחה בנו. וכאן נחשף הפלא: יוכבד היא הקשר. היא נהרתה בארץ כנען, ונולדה במצרים בין החומות. היא מחברת בין ארץ כנען ומצרים. ז"א כשאנחנו מגיעים למצרים, אנחנו לא ממצרים, אנחנו מכנען, כלומר מארץ ישראל. (אגב לכאורה זה עלבון שארץ

ישראל נקראת ארץ כנען. אך זה בזכות הגרגשי שהוא מעמי כנען וברח לאפריקי בזמן יהושע ולא נלחם בנו עי' מכילתא בא לשמות יג יא וע' ירוש' שביעית ו א). היינו צריכים לגדול במצרים ולהסתדר איתם. יוכבד היא זו שעושה את החיבור. נולד ממנה משה רבנו אכן, במצרים, אבל אמו היא בין העולמות, ולמעשה גם הוא בין העולמות. הורתו הרוחנית ושורשו בארץ ישראל, אך לידתו המעשית בין החומות-דהיינו, עדיין לא לגמרי מצרים, אך בכניסה אליה. זה מה שאיפשר לו אחיזה במצרים, ואת הצמיחה שהיה זקוק לה כרבים ומושיעם של ישראל.

תירוץ חמישי- סרח בת אשר היא השבעים

במדרש "סרח בת אשר השלימה עמהן את המנין" (בר"ר צד ט). אמנם תרוץ זה אינו מובן. הרי מכיוון שהיא בת אשר, היא מצאצאי זילפה. והחוסר במספר היה כבר אצל צאצאי לאה שהיו בפועל 32, ונמנו 33. בנוסף לכך ברשימת ילדי זילפה אנו מוצאים (מו יז): ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחותם". כלומר היא בחשבון הגלוי, ואינה יכולה להשלים החסר. מוכרחים שוב לומר שזה משל, ואינו כפשוטו.

שאלה: ברשימת שבעים הנפש נזכרו רק שתי נשים: דינה ושרח. זה מוזר. לא סביר שהיו ליעקב אבינו רק בנים?

ת: אם השאלה לגבי הכלות, מדוע לא נמנו, אפשר לומר שאשתו כגופו. אבל לגבי הבנות איני יודע. אולי התחתנו עם יושבי הארץ ולא באו איתם. עצוב. וברש"י "לדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרים" (ברא' מו כו). או אולי הן כן באו אך הן לא ברשימה. שבעים נפש אלו רק החשובים. מדוע כן נמנו דינה ושרח, כי היו חשובות.

דינה היתה אשה מאד חשובה. המדרש מספר שהיא שגרמה לאיוב להיות צדיק כפי שהיה, ואילו היתה נשאת לעשיו יש סכוי סביר שהיתה מצליחה להחזיר גם אותו בתשובה (תנחומא בובר וישלח יט). וגם סרח בת אשר. כשהגיע משה רבנו למצרים, שאלו אותו בני ישראל: כיצד נדע שאתה הגואל? הוכח לנו! אמר להם: "לך ואספת את זקני בני ישראל ואמרת אליהם ד' אלוקי ישראל נראה אלי...לאמור **פקוד פקדתי** אתכם" (שמות ג טז). אלו היו "מילות הקוד". הלכו הזקנים לסרח בת אשר שהיתה הכי זקנה והיא אישרה, בשם אשר אביה, שכן הוא. (ע' שמו"ר (מהד' שנאן) ה ה).

על מנת להבין את תהליכי הגאולה אנו זקוקים למבט כפול, "פקוד פקדתי", פקידה כפולה. מה שרואים ומה שמאחורי הקלעים. זה נכון אז ונכון גם היום. יהי רצון שהקב"ה יאיר עינינו לראות נכוחה כיצד הוא גואל את עמו, לראות ולפעול עמו ית' עין בעין, ומה שנראה כחושך ומצוקה יתגלה כאור ישועה זרוחה. אכ"ר.

עריכה: י.פ.